

10. Толковый словарь русского языка. Москва : Гос. Изд-во иностранных и национальных словарей, 1940. Т. IV. 1501 с.
11. Українська радянська енциклопедія. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1959-1965. Т. 1–17.
12. Энциклопедический словарь. Москва : Гос. науч. Изд-во «Большая советская энциклопедия», 1955. Т. 3. 744 с.
13. Bourigault D. Terminology & Artificial Intelligence. Toulouse : Universite de Toulouse, 1993. 134 p.

МОВНІ ПОРТРЕТИ У ПОВІСТЯХ ВАСИЛЯ СЛАПЧУКА

Штонь О. П.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української мови та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Мова сучасної української прози привертає увагу дослідників своєю різновимірністю. Вона може бути високою, патетичною, поетизованою і низькою (навіть нецензурною), із просторіччям, суржи́ком та жаргонізмами. Індивідуальна ж естетика слова, звичайно, набуває різних мовно-виражальних форм в ідіостилі. Цікавим із цього погляду видається наукове опрацювання таких форм у доробку сучасного українського письменника Василя Слапчука, зокрема особливостей мовних портретів у його творах.

Студіюючи поезію і прозу митця, літературознавці відзначають, що вона вирізняється алюзійністю, делікатною іронією, парадоксальністю, психологізмом, афористичністю і виразним метафоризмом. Мовні засоби вираження суб'єктивно-оцінної іронічної модальності у прозі Василя Слапчука та особливості порівнянь в авторській мовній картині світу описано у наших публікаціях [4; 5]. Проте мовні портрети у творах автора ще не були предметом мовознавчих студій. Це й зумовлює **актуальність** теми наукової розвідки, **мета якої** – виявити типи мовних портретів у повістях Василя Слапчука й описати їх особливості. Джерельною базою слугували повісті «Клітка для неба» та «Жінка зі снігу».

Портрет персонажа в художньому творі є одночасно засобом образної конкретизації та індивідуалізації зображуваних характерів, засобом розкриття характеру та почуттєвої сфери людини, а також засобом виявлення авторського ставлення до описуваного.

Аналіз фактичного матеріалу здійснено за комплексною класифікацією мовних портретів К. Писаренко, яка вважає, що за «... тематичним (змістовим) підходом основними типами мовних портретів у художніх текстах є гендерний, фізичний, психологічний (характероцентричний), соціальний та мовленнєвий» [1, с. 152]. У гендерному представлені чоловічі і жіночі портрети, а в межах кожної групи – підгрупи за віком; у фізичному – соматичні (лексика, що стосується обличчя, статури тощо), вестивальні (назви одягу, аксесуарів, артефактів), рухові, мовленнєві [1, с. 152–154].

У повістях Василя Слапчука переважають **жіночі** портрети. Серед ядерних слів за гендерною ознакою у них – *баба, жінка, мати, тітка, молодиця, дівчина, юнка, дівчинка*. Мовне портретування персонажів завжди супроводжує оцінка, яку вербалізують слова із позитивним чи негативним значенням: «*До кімнати заходить жінка років сорока. Доволі симпатична. Доглянута*» [3, с. 5]. Просторічні згрубілі слова надають негативної оцінки персонажам у жіночих портретах: «*Оленки я здалеку не впізнав. Видалася мені мініатюрною дорослою жінкою. Без сподіваного мною білого банта. Замість світленького дитячого платтячка, як мені уявлялося, на ній – розкішна голуба блискуча, із прорізом на все стегно, сукня. Завершували образ **наквецяні** помадою губи та підмальовані синім очі*» [2, с. 58]; «*Ця подивовано **вилупила** очі, її руді брови стрибнули на маківку*» [2, с. 228].

У **чоловічих** портретах, ядерними лексемами за гендерною ознакою є *чоловік, дід, хлопець, хлопчик, дядько*. Враження від зовнішності репрезентує переважно негативно оцінна лексика: «*Цей дядько мені **не подобався**, він мав **червоне лице, бородавку біля носа і чорного нігтя на великому пальці правої руки***» [2, с. 37]; «*Кладу куртку на вішак, кинувши погляд в дзеркало, зустрічаю там блідого **типа** з пригаслими очима...*» [3, с. 174].

У мовному портретуванні Василя Слапчука залежно від співвідношення зовнішнього і внутрішнього вирізняються фізичні і психологічні портретні типи. **Фізичні** дають виключно зорове уявлення про зовнішність персонажів: «*Улі недавно виповнилось сімнадцять. Вона була **невисока, кругловида, із симпатичними ямочками на щоках***» [2, с. 26]; «*Я уважніше придивляюся до **бабусі**. Коричнєве зморшкувате, ніби сушена груша, **лице** (в усіх бабусь однакові обличчя), на **підборідді** стирчить кілька сивих волосин. Неможливо уявити, яким це **лице** було в молодості*» [2, с. 61]. **Психологічні** слугують засобом передачі внутрішнього стану персонажів (рис характеру, емоцій); «*Ця подивовано **вилупила** очі, її руді брови стрибнули на маківку*» [2, с. 228].

Мовне портретування подано за допомогою таких лексичних груп: соматична, кінетична лексика та вестизми.

Соматична лексика є найчастотнішою. Вона представлена іменниками, які позначають тіло людини і його частини. Серед них, залежно від функціонального навантаження, виділяють структурні – *голова, обличчя, очі, ніс, губи, щоки, руки, ноги* («*Улі недавно виповнилось сімнадцять. Вона була*

невисока, кругловида, із симпатичними ямочками на **щоках**» [2, с. 26]), структурно-виокремлювальні – *вуса, борода, щетина, лисина, коси, перса* («Красиве, вольове обличчя. Кількаденна **щетина** робила його лице суворим, навіть грізним. Либонь, років на десять старший за мене» [2, с. 69]) і структурно-характеристичні соматизми (*ника, морда, баньки*).

Кінетичні лексеми позначають міміку і жести: «Уловивши його порух, огрядна молодиця **звбливо зблиснула золотою коронкою**» [2, с. 241]; «Ця подивовано **вилупила очі, її руді брови стрибнули на маківку**» [2, с. 228].

Вестизми – іменники, які називають одяг та аксесуари: «Виглядала жінка децю чудернацьки: *попри сонячний і теплий ранок, вона натягнула на себе довгу чорну **спідницю** і таку ж чорну, наглухо застібнуту **блузку***» [2, с. 19]; «На ній – *бірюзовий брючний костюм. **Туфельки** на високих підборах, **ридикюль**, не кажучи вже про **кліпси** й камінь у **каблуці**, підібрані під цю барву*» [3, с. 49].

Отже, можна зробити висновок, що портретні характеристики відграють значну роль у сюжетно-композиційній побудові прозових творів Василя Слапчука: вони здійснюють функцію представлення персонажа і одночасно відображають авторське ставлення до нього. У повістях митця переважають жіночі портрети. Залежно від співвідношення зовнішнього і внутрішнього вирізняються фізичні і психологічні портретні типи, засобами вербалізації яких є соматизми, вестизми і кінетичні лексеми. Перспективним вважаємо дослідження образних засобів у мовних портретах письменника.

Література

1. Писаренко К. В. Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна проща» Р. Іваничука: змістовий аспект. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 42. С. 150–155.
2. Слапчук В. Клітка для неба. Повісті. Київ : Факт, 2007. 280 с.
3. Слапчук В. Жінка зі снігу: Повість. Київ : Факт, 2008. 278 с.
4. Штонь О. П. Порівняння в авторській мовній картині світу Василя Слапчука. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2016. Вип. I (25). С. 118–123.
5. Штонь О. П. Мовні засоби вираження суб'єктивно-іронічної модальності у прозі Василя Слапчука. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 48. С. 264–269.